

Аксана КОЎРЫК,
кандыдат мастацтвазнаўства

ТРАДЫЦЫЙНЫ БЕЛАРУСКІ КАСЦЮМ І ЯГО ЭЛЕМЕНТЫ Ў СУЧАСНАЙ САЦЫЯКУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

Заканчэнне. Пачатак у № 7.

Сацыяльна-аслоўная трансфармацыя і наступная рэінтэграцыя, якія адбываюцца пастаянна і адлюстроўваюцца ў касцюме і вопратцы, у XX ст. вылучаліся немагчымай раней хуткасцю і інтэнсіўнасцю праходжання. Мы маем на ўвазе характэрныя для пачатку і першай паловы мінулага стагоддзя індустрыялізацыю, урбанізацыю, крушэнне традыцыйнай аслоўнай іерархіі, абумоўленыя прамысловай рэвалюцыяй, вялікай вайной і сацыяльна-палітычнымі працэсамі. А бліжэй да канца XX ст. надыйшла пара глабалізацыі і татальнай (лічбавай) інфарматызацыі. Усе гэтыя змены ўнеслі карэктывы ў традыцыйны народны касцюм, разбурыўшы яго цэласнасць. Спачатку ён ператварыўся ва ўсечана-фрагментаваны набор асобных прадметаў, а потым распаўся і перажыў радыкальную трансфармацыю з пункту гледжання узроставай, гендарнай, аслоўнай і культурнай уніфікацыі.

Этапы эвалюцыі народнага адзення на працягу XX ст. у цэлым супадаюць з эвалюцыяй моды таго перыяду. Іх сцісла можна апісаць так: спачатку апрананне “на гарадскі манер” (пакарочаныя жаночыя спадніцы і рукавы; вырабы з набіваных мануфактурных тканін; яркія хусткі замест ранейшых намітак; кароткія боцікі са шнуркамі або зашпількамі і спражкамі; прыталеныя гарсэты, камізэлькі і жакеты); потым – замена ручнога шыцця машынным; пераход ад індывідуальнага крою да стандартызаванай лінейкі памераў; тэндэнцыі мускулінізацыі жаночага касцюма ў ваенны і пасляваенны перыяды; зацвярджэнне міні з канца 1960-х гг.; трывалае замацаванне штаноў у жаночым гардэробе; з’яўленне адзення тыпу “другая скура”; пашырэнне накладных плячэй і аб’ёмных сілуэтаў у 1980-я гг., трыумф стылю ўнісекс. Тэндэнцыя да сексуалізацыі цела з дапамогай адзення дапоўнілася сустрэчнай тэндэнцыяй да яго гендарнай уніфікацыі, а глабалізацыйныя з’явы ўнеслі ў гэты працэс дадатковыя карэктывы.

Джынсы, худзі, кросы, бейсболкі, капюшоны, універсальныя прычоскі, татуаж, пірсінг, парэзы, каляровыя лінзы, перманентны макіяж – і вось ужо гендарная прыналежнасць носьбіта касцюма, яго ўзрост, заняткі, статус аказваюцца або зусім невыразнымі, або жорстка фіксаванымі і абазна-

чанымі. У той жа час доўгія пышныя валасы, кідкі манікюр, буйныя яркія ўпрыгажэнні, адзенне ў абцяжку становяцца атрыбутыкай мужчынскай часткі насельніцтва Зямлі. Уласцівае традыцыйнаму касцюму дакладнасць абазначэння сацыяльных маркераў, звязаных, у першую чаргу, з міфапаэтычнымі ўніверсальямі саюзу мужчынскага і жаночага пачаткаў як асновы росквіту свету, сыходзіць, раствараючыся ў сацыяльнай індывідуальнасці ці знарочыстай андрагінізацыі яго носьбіта.

Цяперашні касцюм палярызаваны: гэта ці пастаяннае свята, ці татальныя будні. Адначасова вельмі папулярная тэндэнцыя быць апранутым адразу на ўсе выпадкі, але толькі ў рамках пэўнага адрэзка часу, канкрэтнай прасторы або падзеі. Сёння мы пераапранаемся на працягу дня ў залежнасці ад сітуацыі. Сучасны чалавек у касцюме, які часта ўспрымаецца як мазаічны набор выпадковых элементаў, выглядае шматаблічным. Такі чалавек увесь час нібы змяняецца ў сацыяльных іпастасях, “прымярае”, “апранае” і “здымае” іх як новае адзенне, у залежнасці ад выпадку і сітуацыі. І сучасны касцюм у яго разнастайных варыянтах перадае гэты працэс страты ўстойлівай сацыяльнай ідэнтычнасці (або адмовы ад яе). Сацыяльна-нявызначанае “я” выразна адлюстроўваецца ў вопратцы, з аднаго боку, нагадваючы нам пра пэўную дэперсаналізацыю вобраза, пра чалавека, што разглядаецца як уніфікаваны аб’ект. Мы гаворым сёння пра адсутнасць індывідуальнасці ў масавым касцюме, а таксама пра страту або пра нераспазнаванне асабістай значнасці – у сучаснага масавага чалавека, носьбіта такога касцюма.

З іншага боку, у сучаснай вопратцы, якая страціла сэнсавую дакладнасць і гарманічную закончанасць традыцыйнага касцюма, калі строй фарміраваўся эклектычнай камплектацыяй разнастайных гатовых элементаў, выяўляецца і супрацьлеглая тэндэнцыя да выкарыстання знарочыста эстэтызаванай, кідкай, па-мастацку завостранай формы асабістай фэшн-прэзентацыі. Як быццам бы калектыўны аспект сацыяльнай рэпрэзентацыі сёння страчвае актуальнасць і змяняе кірунак на разгортванне індывідуальна-асобаснага аспекту. Сучасны чалавек хоча паўстаць перад іншымі людзьмі праз унікальнасць

асабістага светабачання, індывідуальнага ладу жыцця, з дапамогай падкрэслівання адрозненняў ад іншых, а часам і праз выразнае проціпастаўленне сябе іншым членам грамадства. Замест калектывізму ў вопратцы з’яўляецца ярка выражаны індывідуалізм, сацыяльнае ўзаемадзеянне змяняецца процідзеяннем, прынцып супрацоўніцтва – сацыяльным эгацэнтрызмам. На першы план у адзенні беларусаў эпохі масмедыя выступае новая функцыя індывідуальнай самарэпрэзентацыі, пошукі і выражэнне асабістага персанальнага стылю.

Зваротным бокам працэсу глабалізацыі з’яўляецца, як вядома, не менш інтэнсіўны працэс культурнай дыверсіфікацыі, калі ў рамках агульнай сусветнай культурнай прасторы праступаюць выразна сфарміраваныя этнічныя, палітычныя, рэлігійныя, культурныя, індывідуальна-асобасна аформленыя перавагі ў вопратцы. Чалавек, выкарыстоўваючы сучасныя рэсурсы і магчымасці, пачынае “гуляць” з адзеннем. Перыядычна змяняючы “абліччы”, ён з дапамогай адзення “апавядае” нам нешта вельмі асабістае пра сябе, імкнецца падкрэсліць непаўторныя рысы ўласнай асобы, дэманструе персанальны код асабістай ідэнтыфікацыі. Касцюм набывае сітуацыйны характар, бо асартымент адзення і яго даступнасць сёння дасягнулі немагчымага яшчэ пару дзесяцігоддзяў таму апагею. У некаторых сітуацыях, і гэта асабліва характэрна для людзей публічных прафесій, адзенне заклікана не толькі належным чынам прэзентаваць, але і надзейна хаваць чалавека ад чужых вачэй, маскіраваць да непазнавальнасці. Вопратка сёння дазваляе нам не толькі вылучыцца на фоне іншых, але і пры неабходнасці зрабіцца незаўважнымі для навакольных. Бо ў сучасным свеце агрэсіўная ўвага да чужога поспеху – адзін са складнікаў платы за яго.

Сучасны касцюм адкрыта “сцэнічны” ў адрозненне ад традыцыйнага. Ён нясе ў сабе дваістагульнявы, часам – дэманстратыўна-істэрычны пачатак. Можа цалкам ігнараваць пол, узрост, а часта і маёмасны статус яго носьбіта, а можа падкрэсліць іх самым абуральным чынам, знарочыста скандалізаваць, як на сцэне. Знарочыстасць, пэўная “сцэнічнасць”, гульнявы пачатак прадугледжваюць і частую змену вопраткі, і прымеркаванасць да канкрэтнай сітуацыі. Сёння прынята гаварыць пра мэтазгоднасць касцюма і чакаць яе, сітуацыйная дарэчнасць становіцца важным каштоўнасным арыенцірам. Сучасны касцюм – гэта не толькі адлюстраванне асабістых густаў, характару, звычак, ладу жыцця. Ён становіцца сітуацыйным, змяняецца на працягу дня ў залежнасці ад канкрэтнага занятку яго носьбіта. Або вобразна не мяняецца зусім, канстатууючы нейкае ўстойліва-надсітуацыйнае пастаянства асобы як важную

ідэнтыфікацыйную якасць і як канстантна высокую сацыяльную ролю праз супрацьлеглы ход: як нібыта адсутнасць такой.

У традыцыйным касцюме вылучаюцца толькі два варыянты: парадны, рытуальна-святочны (на вяселле і пахаванне адзін і той жа, з вясельнага куфры з пасагам) і паўсядзённы, які мала змяняецца нават ад змены сезонаў. Тыпалагічна і структурна яны ідэнтычныя, адрозніваюцца ў асноўным колькасцю і якасцю дэкаратыўнага афармлення (больш багаты і больш просты адпаведна), а таксама сітуацыйна (свята – будні). У сучасным касцюме не толькі гарадскога, але і сельскага жыхара адзенне можа мяняцца некалькі разоў на працягу дня. Найперш гаворка ідзе пра жаночы варыянт касцюма, што звязана з большай сацыяльнай мабільнасцю сучаснай жанчыны, уцягнутай ва ўсе сферы грамадскіх адносін як ніколі раней шчыльна. Сёння дапушчальна і прынята пераапрацаваць некалькі разоў на дзень, каб адпавядаць канкрэтнай сітуацыі. Так, офісная чорна- або сіне-белая “ўніформа” змяняецца на спартыўную, калі жанчына ідзе ў трэнажорны зал або басейн, а потым – на вячэрні касцюм, калі наперадзе паход на канцэрт ці ў тэатр. Адпачынак на прыродзе, праца на зямлі, хатнія справы прадугледжваюць іншае адзенне. Хуткая змена і разнастайнасць сацыяльных роляў і заняткаў, актыўны рытм жыцця патрабуюць і рэгулярнай змены вобраза з дапамогай касцюма. Або цалкам ігнаруюць такую, дэманструючы пагарду да аўтарытэтаў і безаблічных агульнаўжывальных нормаў. Апошняе асабліва ўласціва падлеткам і моладзі.

Цалкам памяняўся і статус сучаснай рэчы. Культ навізны адмяняе ўстойлівую якасць дорага, прыгожа і надоўга зробленага вырабу, які ў даўнія часы перадаваўся ў спадчыну, як, напрыклад, касцюм або суконнае паліто ад бацькі да сына ці шлюбная сукенка – ад маці да дачкі. Сёння тэрмін жыцця рэчы, з аднаго боку, імкліва скарачаецца, а з другога боку, папулярнасць моднага вінтажу, расквітнелы рынак “другіх рук” і адзення з рэцыкліраваных тканін – гэта адлюстраванне вельмі моднага экатрэнду і адзін з найбольш папулярных напрамкаў сучаснага экадызайну.

Сучасны касцюм поўны парадксаў, ён супярэчлівы настолькі, наколькі супярэчлівы і разнастайны ў сваіх праявах сучасны свет і сучасны чалавек. Прафесійны касцюм, напрыклад, спартсменаў, робіцца масавым штодзённым

Сімвалам ↓ пазначаны
матэрыялы, даступныя для
спампоўвання і азнаямлення,
спасылікі па qr-кодзе.

адзеннем і адзеннем для адпачынку, бо забяспечвае не толькі цялесны камфорт, але і фізічную актыўнасць. З іншага боку, ён дэманструе імкненне ў любой сітуацыі адчуваць сябе фізічна расслаблена, а гэта супярэчыць класічнаму моднаму прынцыпу “прыгажосць патрабуе ахвяравання”. Сёння адзенне і суперкаштоўнае, і не мае ніякай цаны ці, дакладней, можа мець намінальны кошт. У ім ёсць і “вечныя” каштоўнасці, і танныя аднаразовыя рэчы.

Цяперашні беларускі касцюм стылістычна электычны, гэта выяўляецца і ў спосабе зборнага камплектавання, і ў складзе элементаў. Мала хто ў нашы дні цалкам шые вопратку для сябе; але калі гэта робіцца, то, як правіла, у асаблівых выпадках як сімвалічна значны творчы “жэст”, які мае глыбокі ўнутраны сэнс для ўладальніка і носбіта. І ў гэтых адносінах мы, вядома, усё яшчэ спадкуем, хоць і па-свойму інтэрпрэтуючы, традыцыі нашых продкаў. Сёння ў нас, як і ва ўсім свеце, прынята камплектаваць прадметы адзення розных стылістычных груп: ужо нікога не шакуе спалучэнне джынсаў або спадніцы-алоўка з вышытай у народным стылі блузкай. Вышыванае адзенне ўвайшло ў наша жыццё адносна нядаўна. З аднаго боку, гэта прамая “цытата” з касцюма традыцыйнага. З другога боку, і яно перажывае пэўныя мадыфікацыі ў пошуках свайго месца і ролі ў гардэробе сучаснага беларуса.

У цэлым захапленне этнаматывамі – перыядычная стылістычная канстанта еўрапейскага касцюма (успомнім пра захапленне кітайскасцю ў эпоху ракако, народнай культурай у эпоху мадэрн, этна-эксперыментамі хіпі ў 1960–1970-я гг.). З’яўленне на нашым рынку вышытага адзення мела паступальны характар. Спачатку гэта былі аўтэнтчныя ўзоры народнага касцюма, выкананыя па замове або самастойна з захаваннем традыцыі, з індывідуальным выбарам арнаментацыйнага афармлення. Але следам за імі з’явіліся вырабы а-ля вышыванка, больш танныя, даступныя, зробленыя не толькі з лёну, але з самых розных тканін, у тым ліку і з трыкатажу масавым накладам, таму больш распаўсюджаныя і запатрабаваныя. Імітацыі народнай кашулі ў вырабах сучаснага беларускага масмаркета з прынтаванымі або машынным спосабам вышытымі нацыянальнымі арнаментамі набылі пэўную папулярнасць ↓.

Сёння гэта адзенне маладых ці сярэдняга ўзросту людзей, для якіх нашэнне вышыванай кашулі – хутчэй акт асабістай волі, чым прытрымліванне традыцыі. Характэрна, што іх бацькі і дзяды, прадстаўнікі папярэдніх пасляваенных пакаленняў, імкнуліся адмовіцца ад такога адзення, сімвалічна пакідаючы за спінай традыцыйны сялянскі ўклад і накіроўваючыся ў свет гарад-

ской культуры, да іншых каштоўнасцяў і традыцый. Для большасці гэтых людзей традыцыйная кашуля была хутчэй прыкрым напамінам пра ўласнае сялянскае паходжанне, пра нізкае, прыгнечанае, бяспраўнае, бяспашпартнае, абмежаванае ў рэсурсах становішча. Памяць пра генетычнае сваяцтва з народнай культурай у старэйшых пакаленняў звязвалася са штодзённасцю і некаштоўнасцю. Менавіта рознае стаўленне да вытокаў пракладае мяжу паміж прадстаўнікамі розных пакаленняў нашага грамадства.

Вышыванае адзенне ў нашы дні мала падобнае на класічны народны строй. У жаночым варыянце з’яўляюцца нехарактэрныя для традыцыйнага касцюма глыбокае дэкальтэ (не толькі спераду, але і ззаду), падкарочаны рукаў (ці поўная яго адсутнасць). Адзенне больш шчыльна прылягае да фігуры, выразна падкрэсліваючы і дэманструючы яе выгібы, г. зн. выяўляецца тэндэнцыя да агалення цела і яго візуальнай сексуалізацыі замест традыцыйнага вобраза, дзе цела цнатліва хавалася ↓. Сама кашуля ператвараецца ў лёгкую блузку ці футболку; яна значна падкарочваецца, палягчаецца з пункту гледжання матэрыялу. Замест шчыльнага і цяжкага, “вечнага” даматканага лёну выкарыстоўваюцца не толькі прамыслова апрацаваны чысты лён, але і яго сумесі з сінтэтычнымі валокнамі, а яшчэ паркаль, бавоўна, сацін, трыкатаж і нават шоўк. Што ж засталася ў ёй ад традыцыйнага касцюма? Вядома, гэта візуальна самае кідкае і экспрэсіўнае – колеравая гама і тып арнаменту, часцей за ўсё традыцыйны, старажытны, ромбападобна-геаметрычны.

Універсальная міфапэтычная вобразнасць і сімволіка чырвона-бела-чорнага (сіняга) колераў у рытуальнай прасторы нашай традыцыйнай культуры звязваецца з уяўленнямі аб адзінстве святла і цемры, добра і зла, жыцця і смерці, любові, багацця і працвітання як асновы светабудовы [3]¹. Паходжанне ромбападобнага геаметрычнага арнаменту акадэмік Б. Рыбакоў звязваў з глыбокай першабытнасцю і з вызначальным уплывам паляўніча-прамысловай магіі на культуру нашых продкаў. Якраз асноўны матыў, узор з канцэнтрычных ромбаў, на яго думку, меў натуральнае паходжанне; ён нагадваў пра малюнак на папярочным зрэзе косткі забітай на паляванні капытнай жывёліны: аленя, лася ці нават маманта [4; 5].

З пункту гледжання прадстаўнікоў больш позняй земляробчай культуры, звязанай з культам памірання і ўваскрэсення багоў і раслін, рамбічны арнамент з кропкай унутры асацыюецца ўжо з засеяным полем, аплодненым жаночым улоннем, самай маці-прыродай, якая расквітнела і чакае ўра-

¹ Спіс літаратуры змешчаны ў № 7.

джаю [6]. Сённяя спецыялістамі ў галіне семантыкі народнай культуры распрацаваны табліцы сімвалаў, якімі надзяляюцца розныя варыяцыі зыходнага ромба. Людзі імкнуцца зразумець значэнне і сэнс традыцыйных арнаментальных сімвалаў. Пры вялікай колькасці і разнастайнасці інварыянтаў усе яны аб'яднаны агульным сэнсам магічнай абароны і пажадання добра іх носьбіту, імкнення да багацця і росквіту, да ўсведамлення глыбокай узаемасувязі прыроды і чалавека. Такім чынам, чалавек, які надзеў вышываную кашулю, і сённяя аказваецца сімвалічна акружаны магічнай абаронай прыродных сіл, ён знаходзіцца пад надзейнай аховай продкаў. Далёка не ўсе нашы сутрамадзяне вераць у магічную сілу старадаўняй сімволікі, не ўсе ўсведамляюць глыбока сакральнае значэнне яе сімвалаў, не ўсе разумеюць тую глыбокую адказнасць за сябе, род, сям'ю і зямлю, якую гэтая магічная сувязь прадугледжвае. Але ахвотных даведацца пра гэта і тым самым дакрануцца да глыбінных вытокаў і старажытных традыцый нашага народа сённяя становіцца ўсё больш.

Да характэрных асаблівасцяў сучаснага беларускага адзення, якія ўспадкаваны ад традыцыйнага касцюма і ў той жа час увасабляюць тэндэнцыі сусветнай экамоды, мы адносім яе шматслойнасць, функцыянальную ўніверсальнасць, свабоднае абляганне цела, павялічаную даўжыню, высокую ступень закрытасці цела, наяўнасць паверхневых дэкаратыўных элементаў у выглядзе каляровых прынтоў, вышыўкі, накладнога аплікацыйнага дэкору з тэкстыльных элементаў, разнастайных па тэкстуры і колеры, а таксама ярка выражанае імкненне аўтара касцюма або яго ўладальніка да індывідуальнай выразнасці.

На дадзены момант мы выявілі два асноўныя напрамкі мадэрнізацыі традыцыйнага беларускага касцюма праз выкарыстанне яго элементаў і стылістыкі ў сучаснай сацыякультурнай прасторы. Яны існуюць сённяя на ўзроўні творчага эксперыменту асобных дызайнерскіх фірмаў, аўтараў або дзяржаўных вытворчых структур. Папершае, гэта праца з традыцыйнымі арнаментальна-сімвалічнымі выяўленчымі структурамі (арнааментамі) як спосаб адлюстравання не толькі нацыянальную (сацыяльную), але і персанальную самаідэнтыфікацыю яго аўтара і / або носьбіта касцюма ↓; па-другое, гэта эксперыментальная праца з традыцыйнымі тэкстыльнымі матэрыяламі (лён, валеная воўна) у напрамку экадызайну з мэтай увасобіць адзінства канструкцыі і дэкарацыі на новым тэхналагічным узроўні (эксперыментальныя спосабы афарбоўкі тканіны, спалучэнне разнастайных колераў і фактур, матэрыялаў і спосабаў крою) ↓.

Лён, асноўны матэрыял беларускай экамоды, сённяя як ніколі ў трэндзе, у першую чаргу дзя-

куючы эканамічна спрыяльнай сітуацыі ў выніку рэалізаванай дзяржпраграмы па падтрымцы і развіцці гэтага віду тэкстыльнай індустрыі, якая забяспечыла поўнае пераабсталяванне названага віду вытворчасці па краіне і стварэнне вялікага канцэрна прадпрыемстваў ільнаводчай прамысловасці (на базе Аршанскага льнокамбіната). Гэта дазволіла не толькі наладзіць актыўны экспарт, але і забяспечыць матэрыялам айчынных вытворцаў, задаволіць пакупніцкі попыт дзякуючы правільнаму менеджменту, шырокай даступнасці тавараў і гнуткай сістэме плацежных зніжак. Асартымент сучасных прамысловых беларускіх ільняных вырабаў досыць шырокі і разнастайны – перш за ўсё пасцельная і сталовая бялізна, а таксама разнастайныя віды адзення для розных катэгорый насельніцтва і рознай функцыянальнай накіраванасці (спецвопратка).

Праца па стварэнні адзення з сучаснага лёну прамысловай вытворчасці прадугледжвае выкарыстанне розных эксперыментальных варыяцый афарбоўкі тканіны для дасягнення эфекту выпадковасці, ненаўмыснасці, натуральнасці нанесенага малюнка, а таксама разнастайнасці фактур, складу і розных колеравых камбінацый ільнянога тэкстылю ў рамках аднаго вырабу, як і выкарыстанне манахромна афарбаваных тканін, новых, нетрадыцыйных, але папулярных сённяя ў свеце колераў, напрыклад фіялкавага, бэзавага, ружова-пудравага ці кавы з малаком, мятнага адценняў, г. зн. больш шырокай гамы каларыстычных камбінацый, або традыцыйнай чырвонай, белаі і чорнай (сіняй) гамы дэкору, але не арнаментальнага, а ў больш свабодным графічным выкананні, часам і ў выглядзе станковага малюнка.

Традыцыйны геаметрычны арнамент у сучасным касцюме таксама трансфармуецца, пераходзячы ад лінейных рытмічных структур да буйных адзінкавых матываў, што падаюцца (часта асіметрычна) як асобныя буйныя малюнкi на грудзях, на бакавых частках або на падоле вырабаў ↓. Вельмі часта накладная арнаментыка адсутнічае, замяняючыся выразнасцю і глыбінёй манахромнага маляўнічага тону, арыгінальнасцю тэкстуры самой тканіны ↓. І тады асаблівую выразнасць набывае сілуэт, створаны ў тым ліку і з дапамогай нетрадыцыйных відаў крою і фасонаў, што адлюстроўваюць сусветныя модныя тэндэнцыі адносна нядаўняга часу (боха-стыль). Так сустракаюцца ў сучасным масавым касцюме беларусаў, з аднаго боку, тэндэнцыя да глабалізацыі, а з другога – лакальныя традыцыі нашай народнай культуры, надаючы непаўторнае зачараванне, свежасць і арыгінальнасць, здавалася б, даўно забытай спадчыне нашых продкаў.